

УДК 373.1.02

**ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ
УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ОСОБЛИВОСТІ
ОРГАНІЗАЦІЇ**

Яна Закушняк, Плющ Валентина

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Плющ В.М.

*Центральноукраїнський державний університет імені Володимира
Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

У статті обґрунтовано проблему застосування формувального оцінювання в освітньому процесі в закладах загальної середньої освіти, як одну з умов підвищення якості освіти. На основі аналізу науково-педагогічних та методичних джерел проаналізовано основні підходи до визначення поняття «формувальне оцінювання». Визначено чинники варіативності визначення дефініції «формувальне оцінювання» в українському педагогічному середовищі. Схарактеризовано види формувального оцінювання: формувальне навчальне оцінювання (діяльнісний підхід) та формувальне діагностичне оцінювання (інструментальний підхід) та визначено відповідні до кожного виду методи. На основі аналізу досвіду впровадження формувального оцінювання визначено види і типи завдань формувального оцінювання, які переважно використовують при вивченні природничих наук.

Ключові слова: *формувальне оцінювання, формувальне навчальне оцінювання та формувальне діагностичне оцінювання, методи оцінювання.*

**FORMATIVE ASSESSMENT OF STUDENTS' ACADEMIC ATTAINMENT IN
SPECIALIZED SCHOOLS: CONCEPT, TYPES, AND ORGANIZATION**

Yana Zakushniak, Valentyna Pliushch

Research supervisor: V. M. Plushch, Doctor of Science in Pedagogy, Full Professor

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, Ukraine

This article addresses the implementation of formative assessment in general secondary education as a critical factor in enhancing educational quality. A detailed analysis of relevant scientific and methodical sources reveals key approaches to defining the concept of "formative assessment." Besides, the article identifies factors influencing the variability of this definition in the Ukrainian pedagogical discourse. It outlines two primary types of formative assessment: instructional formative assessment (an activity-based approach) and diagnostic formative assessment (an instrumental approach), specifying the methods relevant to each. Additionally, a thorough study of formative assessment practices allows specifying the types and formats of tasks most commonly applied in teaching natural sciences.

Keywords: *formative assessment, instructional formative assessment, diagnostic formative assessment, assessment methods.*

Постановка проблеми. У сучасній системі української освіти відбуваються помітні зміни усієї сукупності взаємовідносин між учасниками освітнього процесу, що суттєво впливає на створення нових умов навчання, зокрема на модернізацію змісту, методик і засобів контролю й оцінювання результатів навчання. Одним із шляхів такої модернізації є впровадження в закладах загальної середньої освіти формованого оцінювання учнів.

Актуальність широкого запровадження формувального оцінювання пов'язана з реформою сучасної української освіти, зміст та основні напрями якої представлені у Концепції нової української школи, Законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», державних стандартах початкової та базової середньої освіти. Зокрема, основні види оцінювання результатів навчання учнів визначені в Законі України «Про повну загальну середню освіту»: формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне оцінювання. Формувальне поточне та підсумкове оцінювання результатів навчання учнів на предмет їх відповідності вимогам навчальної програми, вибір форм, змісту та способу оцінювання здійснюють педагогічні працівники закладу освіти [1].

Аналіз досліджень і публікацій. Питання формувального оцінювання студіювалось у наукових дослідженнях багатьох учених (Н. Бакуліній, Б. Бович, Н. Бібик, М. Вашуленка, Л. Кабан, О. Локшиної Н. Морзе, О. Онопрієнко, О. Савченко, S. Brookhart, W. Harlen, D. Crick, D. William та ін.). У працях зарубіжних дослідників висвітлено сутність поняття формувального оцінювання, його змісту, функцій, методичні рекомендації щодо застосування в шкільній освіті, питання, спрямовані на критичний аналіз практики застосування цього виду оцінювання; аналіз результатів досліджень ефективності формувального оцінювання. У наукових студіях українських вчених висвітлюються питання модернізації системи оцінювання навчальних досягнень учнів шляхом запровадження формувального оцінювання переважно в аспекті початкової та середньої школи.

Мета та завдання статті: розкриття сутність поняття та особливості застосування формувального оцінювання в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Поняття «формувальне оцінювання» трактується у наукових працях не однозначно. А саме:

- швейцарський учений Ф. Перрену (Philippe Perrenoud, 1991) – як «будь-яке оцінювання, яке допомагає учневі навчатися та розвиватися», наголошуючи на активній ролі останнього [7, с.50];

- новозеландські вчені Б. Коуві (Bronwen Cowie) та Б. Белл (Beverley Bell, 1999) – як «двосторонній процес між учителем та учнем з метою оптимізації освітнього процесу», підкреслюючи аспект співробітництва [6, с.101];

- британський учений П. Блек (Paul Black, 2000) – як «діяльність вчителя та учнів, яка надає відомості, що можуть бути використані як зворотній зв'язок для кореляції освітнього процесу», підкреслюючи ідею важливості реагування в навчанні на запити дитини [5, с.7];

- Локшина О., (2009) – як інтерактивне оцінювання учнівського прогресу, що дає змогу вчителям визначати потреби учнів, адаптуючи до них процес навчання» [2, с. 223–224].

Варто наголосити, що досі в Україні відсутній узгоджений погляд на переклад з англійської термінологічного словосполучення «formative assessment» – вживаються такі терміни, як «формативне», «формує», «формувальне», «формаційне», «розвивальне», «аналітичне» тощо. Вважаємо, що наразі існує необхідність вибору єдиного українського еквіваленту англійської реалії. Ми погоджуємося із думкою про те, що з огляду на змістове наповнення терміна – «оцінювання, що сприяє формуванню й розвитку особистості учня», найбільш оптимальним є визначення саме «формувальне оцінювання» [2].

У Методичних рекомендаціях щодо оцінювання навчальних досягнень

учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (наказ МОН України від 01 квітня 2022 р. № 289) передбачено, що основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне [3]. При цьому формувальне оцінювання розглядається як цілеспрямований неперервний процес спостереження за навчанням учнів задля виявлення прогресу учня/учениці у певний момент освітнього процесу за вказаними групами результатів. На відміну від поточного, підсумкового які використовується для встановлення рівнів опанування учнівством навчального матеріалу на певному етапі та здійснення корегування щодо застосованих технологій навчання, формувальне оцінювання слугує для визначення динаміки розвитку окремого учня/учениці і класу загалом та адаптування навчального процесу до їх потреб.

На думку Р. Беннета (R.E.Bennett), проблема варіативності визначення дефініції певного поняття пов'язана з неможливістю емпіричного доведення ефективності запровадження тієї або іншої інновації, яку позначає це поняття. Тобто, на думку науковця, лише в разі чіткого унормованого тлумачення поняття «формувальне оцінювання» (що регламентуватиме його мету, функції, методи тощо) можна робити висновки про ефективність застосування формувального оцінювання на практиці [4, с. 8]. Іншими словами, коли є єдине розуміння того, які функції оцінювання необхідно реалізувати, можна зробити висновки про ефективність його застосування для досягнення мети, порівнявши результати (що є однією з умов валідності відповідних досліджень). Інакше кожен діятиме в контексті власного суб'єктивного розуміння, що унеможливить порівняння результатів та узагальнення висновків.

Аналіз нормативних документів, науково-педагогічної та методичної літератури дозволив нам визначити чинники проблеми узгодженого

розуміння поняття «формувальне оцінювання» в українському педагогічному середовищі:

1) відсутність уніфікованого, офіційно задекларованого визначення аналізованого поняття в нормативних освітніх документах, за винятком Державного стандарту початкової освіти, базової середньої освіти;

2) численність наукових праць, в яких аналізоване поняття тлумачиться в контексті різних підходів, що домінували в той чи інший період функціонування формувального оцінювання в педагогічному дискурсі (від трактування його як процесу навчання (діяльнісний підхід) до розгляду як засобу адаптування методики викладання під потреби учнів або як інструменту покращення результатів навчання (інструментальний підхід);

3) нечітке розуміння співвідношення поточного, підсумкового й формувального оцінювання та співіснування цих видів оцінювання в єдиній системі відповідно до ст. 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту»

У науково-педагогічній та методичній літературі розрізняють формувальне навчальне оцінювання (діяльнісний підхід) та формувальне діагностичне оцінювання (інструментальний підхід). Формувальне навчальне оцінювання передбачає навчання учнів, як ставити цілі навчання, відстежувати прогрес (динаміку) їх досягнення (реалізації), оцінювати якість своєї роботи та визначати стратегії вдосконалення. Воно має допомогти учням визначити та засвоїти свої навчальні цілі, розмірковувати над власним розумінням навчального матеріалу та оцінити якість своєї роботи стосовно власних або об'єктивних цілей, а також визначити стратегії вдосконалення своєї навчальної діяльності [8].

Формувальне діагностичне оцінювання – процес усного або письмового опитування, тестування, спрямований на визначення того, як навчається учень/учениця, у чому полягають його/її сильні та слабкі сторони та визначення потенційних стратегій для вдосконалення цього навчання; воно зосереджене на індивідуальному зростанні. Метою формувального

діагностичного оцінювання є діагностування проблеми в розумінні учнями навчального матеріалу чи прогалини в навичках та допомогти вчителям визначити і спланувати наступні кроки в навчанні [8].

Формувальне оцінювання вимагає системності, має бути вбудоване в повсякденне шкільне життя, що передбачає оновлення підходів до організації освітнього процесу й послідовної побудови нової культури оцінювання – у центрі якого здобувач та його індивідуальні потреби пізнання.

Формувальне оцінювання стосується широкого спектру методів, які вчителі використовують для проведення внутрішнього оцінювання розуміння учнями, потреб у навчанні та академічного прогресу під час уроку, розділу чи курсу. До основних методів формувального оцінювання, які широко застосовуються зарубіжними педагогами в умовах шкільної практики, можна віднести:

а) використання паперового та електронного портфоліо для фіксування та накопичення освітніх досягнень;

б) комп'ютерне адаптивне тестування, що дозволяє викладачеві автоматично «підлаштуватися» під рівень індивідуальних досягнень кожного учня;

в) експертна оцінка та взаємооцінювання в малих групах, що дають можливість розвивати не лише оціночні, а й соціально-комунікативні навички;

г) різні дидактичні прийоми, які використовуються вчителями в предметній галузі та адаптовані для формувального оцінювання освітніх результатів школярів: аркуші самооцінки та різноманітні графічні органайзери; журнали системи оцінок досягнень запланованих результатів; методи узагальнення інформації («однохвилинне есе», «узагальнення в одному реченні», резюме типу «десять речей, які я дізнався на уроці» тощо); використання різних технік постановки питань (відкриті питання, застосування анкет та опитувальників); карти понять; техніки «мозкового штурму» та ін.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури та практики впровадження формувального оцінювання у закладах загальної середньої освіти нами систематизовано методи формувального оцінювання. Зокрема, для окреслення методів здійснення формувального навчального оцінювання ми скористалися рекомендаціями фінських експертів А. Хурінайнен-Косунен та Р. Палмквіст, які у межах серії вебінарів від Фінського проєкту реформи української школи “Навчаємось разом” + проєкту ЄС і Команди підтримки реформ, запропонували низку форм, які протягом навчального року заповнюють учитель, дитина й батьки для планування і проведення формувального оцінювання. Автори пропонують наступні методи формувального навчального оцінювання: самооцінювання вчителів; самооцінювання учнів (з 5-го класу); рефлексія учнів; оцінка групової роботи класом; оцінювання своїх однокласників.

Найбільш поширені методи формувального діагностичного оцінювання (інструментальний підхід) наведено у таблиці 1. Наприклад, під час комп'ютерно-опосередкованого формувального оцінювання доречно використовувати такі його види, як: електронне портфоліо, ігрові методи оцінки, комплексне оцінювання за допомогою електронних систем оцінювання, віртуальних тренажерів, сервісів типу Kahoot, Google Classroom, Canva, Mentimeter, Learning Apps.org тощо.

Таблиця 1.

Методи формувального діагностичного оцінювання

№	Типи ФО	Види ФО	Мета та прийоми ФО
1	Комп'ютерно-опосередковані	Електронне портфоліо	Здійснення накопичувальної оцінки досягнень. Інтеграція кількісної та якісної оцінки. Портфоліо навчальних досягнень
		Ігрові методи оцінки	Оцінювання за допомогою ігрових онлайн-сервісів, ігрових методик, різних форм гейміфікації, квестів та ін.
		Комплексне оцінювання за	Введення інтегрованої (метапредметної) інформації на

		допомогою електронних систем оцінювання, віртуальних тренажерів, сервісів.	рівні цілого циклу природничо-наукових дисциплін
2	Тестові форми	Електронне адаптивне тестування. Он-лайн-тестування	Діагностика результатів навчання та підбір тестів, відповідних рівню індивідуальних досягнень учня
		Традиційні тестові завдання	Відповіді на запитання тестів; самостійне складання питань для тестування. Анкетні форми оцінки. Опитувальники тощо.
		Тестові завдання та контрольні-вимірвальні матеріали, розроблені на метапредметній основі	Складання завдань на основі інтеграції знань різних шкільних дисциплін (хімії та біології, хімії та фізики, біології та історії, біології та екології тощо). Формування цілісної наукової картини світу, розвиток природничо-наукової грамотності. Розвиток креативного типу мислення, творчих здібностей
3	Дидактично обумовлені	Тематичне оцінювання	Тематичні листи оцінки, листи освоєння змісту теми (уроку), оціночні карти, листи зворотного зв'язку тощо.
		Перетворення інформації	Узагальнення інформації, її уточнення та спрощення («однохвилинне есе», «есе в одному реченні»), переклад одного виду інформації в інший (наприклад, тексту в таблицю, малюнку – в схему, визначення – в систему понять тощо)
		Наочні методи оцінювання	"Сигнали рукою", "світлофор", оцінювання за допомогою "індекс-карток", сигнальних карток тощо.
		Специфічна	Карти понять, карти додатків,

	організація інформації	«матриці запам'ятовування» тощо. Застосування динамічних посібників («дерево пізнання»); постановка проблемних питань; міркування щодо алгоритму; «пошук помилки» тощо.
	Критеріальне оцінювання	Розбивка матеріалу на кластери; визначення критеріїв; розробка оціночних шкал; створення кодифікаторів та дескрипторів діагностики та ін.

Основними видами тестового формувального оцінювання є: електронне адаптивне тестування, он-лайн-тестування, традиційні тестові завдання, Тестові завдання та контрольні-вимірні матеріали, розроблені на метапредметній основі. Серед видів дидактично обумовленого формувального оцінювання розрізняють: тематичне оцінювання, перетворення інформації, наочні методи оцінювання, специфічна організація інформації, критеріальне оцінювання

Вибір конкретного виду оцінювання залежить від типу уроку, його мети, визначених видів, форм і методів діяльності учнів, від індивідуальних особливостей учнів та вчителя тощо. Наприклад, на основі аналізу науково-педагогічних джерел з'ясовано, що вчителі природничих дисциплін вважають за краще добирати для формувального оцінювання предметних результатів такі види перевірочних завдань:

1) проблемно-орієнтовані завдання, що дозволяють розвивати когнітивні навички, критичне та аналітичне мислення учнів;

2) практико-орієнтовані завдання, пов'язані з конкретними життєвими ситуаціями і дають можливість формувати «ситуаційне мислення», навчають діяти за умов невизначеності тощо;

3) завдання, розраховані на оцінку окремих, заздалегідь виділених та поданих учням критеріїв (критеріальне оцінювання);

4) тестові завдання відкритого типу;

5) питання-відповіді завдання, призначені для розвитку когнітивних навичок; навчальні діалоги, тести та ін.

Таким чином, формувальне оцінювання дозволяє забезпечити не лише оцінку навчальних досягнень учнів, а й підвищує активність учасників освітнього процесу. Переваги формувального оцінювання, такі як орієнтація на розвиток, неперервність, залучення учнів та різноманітність методів, роблять його привабливим для використання у закладах освіти. Разом з тим варто зазначити, що в науково-педагогічній та методичній літературі наявний передусім досвід упровадження формувального оцінювання у початковій та базовій школі.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. У результаті педагогічного дослідження та на основі категоріального аналізу наукових джерел з'ясовано, що питання оцінювання навчальних досягнень учнів та формувального оцінювання зокрема, є багатогранним та складним процесом, а одним із шляхів модернізації системи оцінювання в закладах загальної середньої освіти є застосування формувального оцінювання, особливостями якого є сприяння у формуванні й розвитку особистості учня, що досягається за рахунок забезпечення ефективного зворотного зв'язку з учнем, активної участі учня в процесі навчання, постійного коригування навчального процесу, мотивування учня, усвідомлення ним відповідальності за власне навчання. Це означає, що застосування технології формувального оцінювання на сучасному етапі може перетворитись на один із ключових важелів забезпечення якісної освіти. Реалізація формувального оцінювання дасть змогу здобути інформацію про реальний стан навчальних досягнень учня, що забезпечить можливість вчасно відреагувати на проблеми в навчанні, прийняти педагогічні рішення для його покращення. У зв'язку з цим подальшого розроблення потребує сучасний інструментарій для здійснення формувального контролю й оцінювання учнів у системі загальної середньої освіти.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про освіту», 2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n186>
2. Локшина О. Інновації в оцінюванні навчальних досягнень учнів у шкільній освіті країн Європейського союзу. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2009. № 2. С. 107–113.
3. Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти: наказ МОН України від 01.04.2022 № 289. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86195/
4. Bennett R., "Formative assessment: a critical review", *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, vol. 18, no. 1, 2011. pp. 5-25.
5. Black P. Formative Assessment and Curriculum Consequences. Curriculum and Assessment. Scott David (Editor). Westport: Greenwood Publishing Group, Incorporated, 2000. pp.. 7–24.
6. Cowie B. A Mode of Formative Assessment in Science Education / Bronwen Cowie, Beverly Bell. *Assessment in Education: Principles, Policy and Practice*. 1999. Vol. 6, n. 1 (1 March). P. 101–116.
7. Perrenoud P. Pour un approche pragmatique de l'évaluation formative. *Mesure et evaluation en education*. 1991. Vol. 13, No. 4. P. 49–81.
8. Sparks S., "Types of Assessments: A Head-to-Head Comparison", *Education Week*", Vol. 35, no.12, 2015. URL: <https://www.edweek.org/teaching-learning/types-of-assessments-a-head-to-head-comparison>.

Відомості про авторів:

Закушняк Яна – студентка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету математики, природничих наук та технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, 11299491@cuspu.edu.ua

Плющ Валентина Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, valentynapl@ukr.net